

Traducción libre del texto: “Acceso a la justicia para la población indígena: cambio de paradigma constitucional en un contexto de sujeción del derecho a la voluntad política”

Luna Segura, Eufemia

2015-03-20

<http://hdl.handle.net/20.500.11777/665>

<http://repositorio.iberopuebla.mx/licencia.pdf>

Eufemia Luna Segura

TRADUCCIÓN

LIBRE DEL TEXTO:

© Mikeexpert | Stock Free Images & Dreamstime Stock Photos

In maseualmej moneki kiplaskej se
kuali neselilis itech kalnechikolmej
teyin kimelauaj in kuejmolmej

Maski moixpata miak taman itech in
amaix teyin ompa ijkuiliujtok keniuj
monejnemiltiskej in tanauatilmej
teyin techmatampauiaj, amo iujki
chiui

Noyampa kampa monechikouanij miakej tokniuan nochipa motajtania maj kininpoujkaitilikan in tanauatilmej teyin kinimmatampauia in maseualmej. Maj amo kinimpechilikan teisa tajtakol tein amo tauikaj, maj kinintakachiuakan, maj kininpoujkaitilikan nochi iminmaseual panolis uan maseual tanemililis, (iksa amo kipiaj akoni kinintempeleuis teyin amo uelij tajtouaj koyokopa, yejua in uan okseki miak netekipacholis kipanouaj in maseual xolalmej. Maski nochimej kitajtaniaj in tekiuanij maj kuali kininmatampauikan in maseual xolalmej, amo iujki chiuui, sayoj moijkuiloua itech amamej uan amo ijkon motekitikitia, keman moneki kimelauaskej se kuejmol okachi kimpechiaj. Kisentokaj in tekiuanij kichiuaj kemej yejuan kineki uan in maseual xolalmej nojma tayojuia. Itech in amaix kixnextiaj ome neijtakil teyin mochiuak nikan ueyi altepet Puebla. Ixnesi keniuj in tekiuanij teyin tech matampauiskiaj, yejuan okachi taijtakouaj.

Tajtolmej teyin semi mokakij: estado de derecho, acceso a la justicia, derechos humanos, población indígena.

Teyin ika peua in amaix

Vimos que nuestro silencio evitó que la muerte y la destrucción crecieran. Así se desenmascararon los asesinos que se esconden tras los ropajes de lo que ellos llaman el “estado de derecho”. Arrancado el velo tras el que se escondían, aparecieron los tibios y pusilánimes, los que juegan con la muerte por ganancias, los que ven en la sangre ajena una escalera, los que matan porque al matador aplauden y solapan. Y el que gobierna se despojó de su último e hipócrita ropaje. “La guerra no es contra los indígenas”, dijo mientras perseguía, encarcelaba y asesinaba indígenas. Su propia y personal guerra lo acusó de asesino mientras nuestro silencio lo acusaba...

Fragmento, V Declaración de la Selva Lacandona

Keman moajokkej in nechikolmej zapatistas, ijkuak majya peuak mokakij yaj miak netekipacholis teyin kipanouaj tokniuan uan no ijkuak maj yaj peujkej yaj in tekiuanij no okachi tajtoua ika maj moixpata miak taman panolis teyin kin ijtakoua in maseual xolalmej.

Ijkuak kopa peuakej kijtouaj ika moneki kintakachiuaskej in maseualxolalmej. maj yaj peuak kintenkaki yaj, in sayoj ijkon kixnextiaj, ijkon kijtouaya ta amo neli ijkon chiuik, nochipa se taman moijtouayaj uan se taman kichiuayaj, maj yaj yon sekimej saj kinin matampauiaj, yejuan teyin ipa kuali panolis kipia. Nochi teyin moijtouaya okachi kimpechiaj in maseualxolalmej.

Maski kalak okse partido itech ueyi tekiuaj kali uan no peuak kixpataj partido teyin semi uejkauj yaj kiualkia tokniuan itech noyan altepemej uan no peujkej yaj moajokui miak nechikolmej (in chiuik itech xiuit ome mil uan chikomej) amo semi moueyi chiuak uan amo tey semi mopatak taj okachi onkak miak tataman netekipacholis itech

tokniaun uan okachi intech maseualmej. Ijkon kemej tajtania tokniuan maj kipiakan se kuali nematampauilis, se kuali neselis itech kalnechikolmej teyin kimelauaj in kuejmolmej, se kuali nepoujkaitalis itech in tanauatilmej teyin tech matampauiaj amo tej mopixpatak ta okachi onkan neijtakilis, nexoxokolilis uan tajyouilis itech xolalmej uan okachi itech maseual xolalmej. Maj yaj sepa mochiuj kemej ne uejkauj tekittituala yaj in oksekimej tekiuanij, tajtankej yejpanolis in tonniuan uan kinimaka nochi uejmol saj (schatz, concha y magaloni, 2008: 340): maseual xolalmej. Nochimej in kalnechikolmej moneki tekitiskej ika chipaujkayoy, in tekiuanij amo uelis kitapanouiliskej in tanauatilmej teyin tematampauia uan in tokniuan yejuan uelis monejnemiltiskej kemej kinekiskej sayoj maj amo kimpechi yejua in tanauatilmej. Kemej in chipaujkatikit ijkon kiualkuitoaj in anal tekiuanij sayoj

kinin uejuejloj keman peuak kitekitiltia in tanemililis nazi teyin semi miak tokniuantsin kinitejteltchiuj uan no kinixpoloj. Keman tamik in ojpatika neteuilis itech nochi ueyi taltikpak, peukej sepa kichipauaj in neijtakilis uan kininauatijkej nochimej in nechikolmej teyin kitekitiltia in tanauatilmej ika maj kuali kinin matampauikan nochimej toknian, in tanauatilmej moijkuilolkej itech amaixmej kampa motenkaujkej in analtekiuanimej ika ijkon chiuis uan toueyi altepeuj Mexico no teuan motenkauj uan tachajluilolj.

Ijkon timoajsi axkan, in kalnechikolmej uan tekiuanij teyin tapaleuia ika in tanauatilmej amo kiasikatekitiltia kemej motenkaujkej ne uekauj uan noj imintanemilil nej analnechikolmej ika kuali motekititok pos yej ika amo semi kichikaujkauia maj ijkon chiuui.

I. Poliuiok kiyektekittiltiskej in tekiuanij teyin tapaleuia, nochi teyin moixpatatiuj itech in tanauatilmej teyin tamatampauiaj.

Keman in anal nechikol Corte Interamericano de Derechos Humanos kinin ualchikaukatajtani in tekiuanij uan nechikolmej teyin tapaleuia toueyi altepeuj Mexico, maj kimelauakan kemej moneki in kuejmoj Radilla Pacheco, se tokniuj teyin semi uejkauj yaj ixpoliujtok. Ika in netajtanil kemeskia kinin ualnakastilankej. Yejika in Suprema Corte de Justicia de la Nación kuali kiseli in netajtanil uan peujkej kichiuaj in tanauatil kemej no moixtalijtok itech in amaix teyin kiyetalijkej in junio xiuit ome mil uan majtaktiosé.

Keman moijtoua ika maj moixpata kemej tekittituitsej in nechikolmej uan tekiuanij, kijtosneki ika keman kixekoskej se ley, maj okachi kimatampauikan in tokniuan uan maj amo kimpechilikan in tanauatilmej teyin kinmatampauia. In tanauatil ixnesi itech in amaix constitución, ijkuiluijtok itech ojpatika uan expatika tajkuilol kampa yekinika articulo. Ijkuini kijtoua, in tataman tekiuanij moneki kiteixmatiltiskej, kipoujkaitaskej uan kimatampauiskej nochimej in tokniuan ika in tanauatilmej teyin

TAJTOLMEJ TEYIN SEMI MOKAKIJ:

ESTADO DE DERECHO, ACCESO A LA
JUSTICIA, DERECHOS HUMANOS,
POBLACIÓN INDÍGENA.

Vimos que nuestro silencio
Vimos que nuestro silencio
Vimos que nuestro silencio
Vimos que nuestro silencio
Vimos que nuestro silencio

kimpaleuia. Kemej in amaix constitucion yejua ika monej-nemiltia toueyi altepeuj, keman teisaj kimaxitiliskej moneki maj kiyeka teixmatiltikan uan ijkon sepa kuali mopoujkaitas.

Maski in tekiuanij peuak tapaleuia kemej kintajtanijske ne analnechikolmej teyin tematampauiaj uan amo kimpeujkej ok kemej nej uejkauj xiujmej kichiujiualayaj, nojma ayamo kiyektekiltiaj in amatajkuilol teyin kitokaytijke kaxtolomeyi tonal junio, xiuit ome mil uan chikueyi, taj nojma onkak miak netekipacholis uan neijtakolis. Ijkon kiteixmatiltiaj amo sayoj nechikolmej tapaleuianij ta noj in miak tataman nechikolmej, yejuan kijtouaj ika nejin tekiuanij kintelijtakouaj miak tokniuan teyin amo uelij motajtouiaj. Amo kimpouitaj, iksaj kintsakuaj maski amo kipiay teisaj tajtakol, miakej agentes de ministerio publico kiteluejkaualtiaj aksaj tokniuj ijkuak moneki kixnextitiuj imako juez, sekimej tokniuan kin tapajpantia miak taman tajtakolmej, keman tapajtianij amo yektekitiuj uan noj keman kinxoxokoliaj (Schatz, Concha y Magaloni, 2008:317-318). Nochi in neijtakolis teyin kipanotiutse tokniuan semi temoujti, ta kisentoka kemej uejkauj kichiutualayaj oksekimej tekiuanij.

2. Maj kipiakan kuali nepaleuil in maseual xolalmej uan no se kuali melaujkayot keman moteixpantiliskej iuan tekiuanij

In tanauatil derecho penal amo niman kitekitiltiaj in tekiuanij maski ichiualis ika kininmatampauis nochimej tokniuan, sayoj kinejnemiltia keman amo uel teisaj kichiuaj ok.

Sekimej kuatamatinij kijtouaj ika keman tekiuanij kime-laua se kuejmoj in toueyi altepeuj Mexico mayaj kitekitiltia in miak leyes uan miak tataman tanauatilmej teyin mayaj tachichikouiaj, kijtouaj ika nojma kichiuaj kemej nej uejkau mochiuaya, uejkauj tekiuanij uan teyin aman tekittok kixpatatiuj miak leyes uan miak tanauatilmej teyin kitekitiltia keman kimelauaj se kuejmoj uan amo achto kixejekouaj ox kuali tapaleuiaj, keyej chiui in kuejmolmej osoj kenij ueliskimajpeuaskej (Alvarado, 2008:54). In kuejmolmej teyin chiujiutis nikan toueyi altepeuj moita itech netekipacholis teyin kipanouak tokniaun teyin semi miakej tsaktokej uan iksaj semi mokuejmolouaj.

Uan komoj sepa tipeuaj titajtoua kenij kipanouaj in maseualmej, tikijtoskej ika neli teyin kixnextiaj in kuatamatinij (Hernández uan Ortiz, 2008:107) Yejuan kixnextiaj ika in tekiuanij amo neli yektapaleuia kemej ixnesi itech tanauatilmej taj semi onkak miak neauilti aun nechichikoyot. In tekiuanij amo Kinmatampauiaj kemej moneki in maseualmej, kintejteltchiuaj uan kintatsakuiltia maski amo teisaj tajtakolchiujkej.

Itech in ome kuejmolmej teyin nikan tikixnextiaj titikitaj ika neli in tekiuaunimej amo yektapaleuiaj uan amo kinejnemiltiaj in tanauatilmej ika chipaujkayot, ta semi kinijtakouilia iminemilis tokniuan uan no iminxolal, nikan moita kenij kichiuaj in tekiuanij keman moneki kimelauaskej se kuejmol, amo tamatampauiaj ta okachi yejuan tepechiaj.

Yekinika kuejmol: Ome maseualmej teyin motokaytiaj Jose Ramon uan Pascual, teyin kayomej xolal Atla teyin poui Pahuatlan, Puebla, kinixtalijkej maj Xiujtekitakan itech iminxolal. Keman xiujtekittotay kinemilijkej ika maj mochiuaj se chiuais tekit uan maj kipiakan atsin nochimej tokniuan uan maj amo kixtauakan. Itech yon xolal Atla no nemi se takat teyin itokay Guillermo Hernandez, teyin semi kipia taxtauil uan no moaxkatijtoya atsin uan amo kiuelmatik tanemilil teyin kinekia kichiuaskej in tekiuanij Jose Ramón uan Pascual, yejika kintakajkayauili ixpan tekiuanij ika in tatomej tachtekiuj uan kemeskia kinkouak yejuan in Ministerio Público uan judiciales, satepan in tatomej kintsakuilijkej uan kintsakkej chikuasen Xiuit, majtaksi metsti uan sempual tonal uan noj kintajtanijskej maj taxtauakan teyin kitaniskia itech tonal tekit, makuilsiento uan ome poual uan majtak tonal. In kuejmol imako ajsik in nechikol yekinika Sala Suprema Corte de Justicia de la Nación.

Ojpatika kuejmol: In tato motokaytia Elmo Guzman uan ome tatomej ok Kin tapantijkej ika yejuan kitikuiltilijkej ichan se takak teyin achtopa tekiuajtik in xolal San Martin Ixtepec, poui ueyi altepet Puebla, kampa kayot in tato Elmo Guzman. kuejmol peuak ikuinij: Achtopa moajokkej nochimej tokniuan teyin kayomej itech xolal uan tajtankej ika maj kisaj in tekiuaj taj amo chipaujkatekititoya ok, yejika in tato teyin tekiuaj katka telsenkaya kuali uan kintakajkayauili ixpan tekiuanij in eyi maseaulmej tatomej teyin tikintokaytijkej yaj. Maski amo semi kiaysika tsintokakej oxuijki chiui in kuejmol, tekiuanij teyin imimako atsik kuemoj tanauatijkej maj kintsakuilikan yon eyi tatomej.

Maski tanemilil teyin kitekitiltia in tekiuaj nikan ueyi altepet Mexico, teyin motokaytia estrategia 15.6 del Plan Nacional de Desarrollo 2007-2012. Kampa ixnesi ika maj kuali kimpaleuikan uan kimatampauikan tekiuanij nochimej in maseualmej uan Maseual xolalmej, no ijkon kitoua ika in ajkopaka tekiuanij uan teyin achkopa moajsi maj sepantekitakan uan ijkon maj neli kimpaleuikan in maseualmej keman kipiay se kuejmol, maj kipiakan akoni kintanojnochis komo amo uelij koyotajtol osoj akoni kimtempaleuis teyin no maseualtajtos uan kixmattos maseualpanolis, in maseual xolalmej teyin kipia teisaj kuejmoj okachi temachmej.

Tikitaj ika in maseualmej teyin ipa kipiay in tajyouilis ika tatajsotilis okachi kimpechia in tekiuanimej. Itech in omen kuejmolmej teyin itech in amaix ixnestok moixnextia ika in tokniuan kemej maseualmej amo kipiakej se kuali nepaleuilis uan amo akaj kintajtoui osoj kintempaleui, ixnesi ika in tokniuan teyin tapaleuiaj itech iminxolal maj moueyichiuaj osoj tapaleuia maj nochimej kipiakan se kuali nemilis uan panolis, maj yaj tajtakolchiuaj uan amo akin kinmatampauia ta okachi kintatsakuiltia osoj kintsakuilia. Amo neli akin kimpaleuia kemej moijtoua ika nochimej tikpia miak tanauatilmej teyin tech matampauia teyin kitokaytia koyokopa derechos.

José Ramón y Pascual, Fotografía: Archivo Centro PRODH

ika timatamij in amaix

Maj moteixmatiltikan, mopoujkaitakan uan maj kima-tampauikan in tanauatilmej teyin tech paleuia tisejsejmej yejuan in moaxkatiaj in tekiuanij itech toueyi altepeuj, Uan amo neli kinejnemiltiaj ika chipaujkayot kemej moijtoua ta kisentokaj chiujiutitse kemej uejkauj tekitia in oksekimej tekiuanij. In tajtol tanemilil estado de derecho teyin semi no moaxkatijkej yaj in tekiuanij monemili kemeskia se kalnechikol teyin kimajpeuas nochi in nejtakolis teyin mochiujiuits, axkan in ueyi altepet Mexico, sayoj ika in tekiuanij moixkualketsa saj ika inixpan ne anal kalnechikolmej ika melauj kuali kitekitiltijtokej in tanauatilmej.

Moita ika tekiuanij kichiuaj tekin kemej ueli saj uan ixnesi itech in omen Kuemolmej teyin kipiakej in maseualmej teyin kayomej ne xolal Atla, uan San Martin Ixtepec ika tekiuanij teyin kimelaujkej in kuemolmej amo chipaujkatekitikej Yejika moijtoua ika amo kiyejtekitiltiaj in tanauatilmej. Itech in kuejmoj teyin Kin mamaltijkej in tomaseual ikniuian, maj tikijtokan

sayoj kintapantijkej uan kinijtakojkej amo sayoj yejuan ta no iminxolaluan ta kemeskia ika kinimoujkalakia uan ijkon maj amo akin tajtanij teisaj tapaleuil osoj maj amo akin tapaleui ok ika maj kualtsin moajokui in xolal.

Yejika kintajtania in ajkopaka tekiuanimej ika maj okachi kuali tekitikan uan maj no ijkon kinnauatikan oksekimej tataman tekiuanimej ika maj kiyek tekitiltikan tanauatilmej teyin ixnesi itech in amaix constitucion uan ijkon kipiasej kuali panolis uan yekyetolis in tokniaun.

Maj kipatakan keniuj tekititiutse uan maj kime-lauakan kuali kuejmolmej ta ijkon kuali se kijtos ika neli motekitiltijtokej in tanauatilmej uan neli tematampauiaj, uan maj amo kisentokakan kinmpechikan in tokniuian.

Maj neli kipoujkaitakan nochimej in tanauatilmej teyin Tapaleuiaj uan maj kinenejmiltikan nochi in anal tanauatilmej nikan toueyi altepeuj Uan no itech xolal konemej, amo sayoj maj moijto, kemej ipa chiujiuits, Maj okachi tapaleuikan in tanauatilmej uan amo maj tapechikan osoj tajtakokan.